

СВЕТ
СРПСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ
(XII–XVII ВЕК)

БЕОГРАД 2016

Стари српски архив 6 (2007) 69–82; исти, *Два прилога о Дечанским хрисовулама*, Стари српски архив 6 (2007) 226–230; А. А. Турилов, *Заметки о сербских грамотах XIV–XV вв., написанных книжным письмом: проблемы писцов, подлинности и датировки актов. (Из предварительных наблюдений)*, Стари српски архив 9 (2010) 201–202, 204–205.

В. Тријић

19. КУМАНИЧКО ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ

почетак XVI века; минијатуре из средине XIV stoleћа

Београд, Архив Српске академије наука и уметности, бр. 69

папир, 228 л., 280 × 193 mm

Књига је писана загаситомрким мастилом, а наслови, важнији делови текста и мноштво једноставних иницијалних слова рађени су киноваром. За исписивање појединих наслова наизменично су коришћене црвена, плава и зелена боја. Сликани украс рукописа – који садржи два слоја, минијатуре из XIV и орнаментуку из XVI века – изузетно је богат. Редослед читања пасхалног круга, исписан црвеним мастилом у два ступца, уоквирен је декоративним стубићима повезаним луцима с биљним мотивима и петљама (л. 1–6). Текстови Теофилактових предговора (л. 9^v, 69, 108^v и 172^v), садржаја (л. 8, 68, 107 и 171), јеванђеља (л. 13, 72, 111 и 174) и зборника дванаест месеци (л. 220) украшени су заставицама и иницијалима.

Почеци јеванђељских текстова улепшани су листовима са ауторским портретом одговарајућег јеванђелисте преузетим из неког старијег кодекса, који је потицао из средине XIV века. Управо те четири минијатуре – сликане темпером преко читаве стране, богато позлаћене и оплемењене флоралним орнаментима – најдрагоценији су део илуминације *Куманичког четворојеванђеља*.

На л. 227 налази се запис из којег се види да је 1604. године, у време игумана Григорија,

јеромонах Захарија откупио књигу за хиљаду аспри у злату и приложио је, себи за душу, цркви Светих арханђела Михаила и Гаврила у манастиру Куманици на Лиму. Првобитне корице кодекса нису сачуване, а садашњи повез, сачињен од дрвених дашчица обложених смеђом кожом, потиче из првих деценија XIX века.

Орнаментика с почетка XVI stoleћа солидан је рад, вероватно самог калиграфа, и типична је за време у којем је настала. Заставице над почецима садржаја и предговора јеванђељима решене су као једноставан низ уланчаних једноструких или двоструких кругова, комбинованих с дијагоналама, полукруговима, ромбовима, правоугаоним сегментима и крстоликим чворовима. Заставе изнад јеванђељских текстова већих су размера и сложеностијег склопа, а њихов цртеж и колорит изузетно су деликатни. Веома декоративна квадратна застава уз Матејево јеванђеље испуњена је симетрично разбокореним преплетом, у чијој се окосници налази крст окружен волутама с крупним наутовим листовима. Орнаментална поља над Марковим и Лукиним текстом сачињена су од повезаних кругова, сврстаних у по три хоризонтална реда и испресецаних једнотрачним или двотрачним дијагоналама, док је застава уз *Јеванђеље по Јовану* компонована од четири реда уланчаних кругова који су уплетени с низовима правоугаоних елемената распоређених у виду крста. Основа заставица и иницијала колорисана је тамноплавом, црвеним и бледозеленом, а преплетне траке остављене су необојене, осим код неколико иницијала, где је разблаженом окер или зеленом бојом извучена линија дуж њихове средине.

Минијатуре са ауторским портретима јеванђелиста Матеја (л. 12^v), Марка (л. 71^v) и Луке (л. 110^v), завршене у горњем делу луком и пољем с раскошном флоралном орнаментиком, решене су на међусобно сличан начин. Писци јеванђеља насликани су испред архитектонског фона подељеног у два плана раздво-

31. Јеванђелиста Матеј, Куманичко четворојеванђеље, Архив САНУ, бр. 69, л. 12^v

32. Куманичко чейворојеванђеље, Архив САНУ,
бр. 69, л. 13

33. Куманичко чейворојеванђеље, Архив САНУ,
бр. 69, л. 72

јена ниским зидом, како седе на клупама, док су ноге положили на супеданеум. Испред сваког од њих налази се сто с прибором за писање и пултом преко којег је пребачен развијен свитак. Ка јеванђелистима су благо приклоњене персонификације Божанске премудрости, приказане у лику девојака које им држе руку на рамену. Њихова одећа завијорених крајева ствара утисак као да су управо слетеле.

Матеј је представљен како исписује кодекс ослоњен о колено, Марко док оштри каламус, а Лука, замишљеног лика, нагнут над отворену књигу, коју придржава десном руком. Архитектонске кулисе иза Матејевог портрета јесу богато декорисано маслинастозелено монументално здање са два бочна крила, по-

кривено кришкастом куполом цинобер боје, и стуб завршен маскероном, налик на античку херму, постављен у десни део композиције. Иза Марка се такође помаља псеудоантичка конструкција с масивним архитравом ослоњеним на четири стуба, између којих су отворени пролази, полузастрвени цинобер завесам. На обе минијатуре монументална здања и низак зид испред њих ефектно истичу фигуре јеванђелиста у првом плану. Иза светог Луке налази се једино низак назупчени зид. На прве две минијатуре фон је загаситоплав, а на трећој златан. Јован Богослов (л. 173^v), уз кога седи Прохор, насликан је у планинском пределу; у горњем левом углу налази се плав сегмент неба, а из њега се ка јеванђелисти спушта зрак.

Сликовитост описаних представа, које су по финоћи израде блиске минијатурним иконама, остварена је бројним детаљима, попут токарених клупа и столова с писаћим прибором, бираним варијацијама у ставовима и покретима фигура и начином сликања одеће, дате у рафинованим комбинацијама цинобера, тамноплаве, зелене и злата, с декоративним первазима и наборима што следе облике тела. Посебна пажња посвећена је обради фигуре, складних пропорција и истакнутог волумена, као и инкарната, који је, у складу с традицијама сликарства стила Палеолога и најбољих остварења из епохе краљева Милутина и Дечанског, моделован минуциозно, финим намазима окера и благим руменилом нанесеним на чело и образе, а подсликан маслинастозеленом на осенченим партијама. Загаситији колорит на минијатури с ликом јеванђелисте Јована и нешто здепастије пропорције фигура могли би можда да наведу на помисао да је она остварење другог, незнатно мање даровитог сликара.

Поред племенитости којом одишу изрази лица, покрети и елегантни ставови фигура, као и поједини детаљи, попут залепршаних хаљина девојака, минијатуре *Куманичкој јеванђеља* су, сасвим у духу епохе, натопљене пробраним реминисценцијама преузетим из класичне старине. Уз лирски интониране персонификације Премудрости, инспирисане фигурама античких муза што надахњују писце, то потврђују и украси на архитектури, а посебно мотив стуба украшеног маскероном, који су листом преузети из хеленистичког орнаменталног репертоара. Напоследку, требало би истаћи да су поједини иконографски детаљи – као што су фигуре Божанске премудрости или приказ јеванђелисте што оштри каламус, преузет почетком XIV века вероватно из уметности Запада – који су сликани на ауторским портретима у рукописима (*Чейворојеванђеље њаиријарха Саве*, *Радослављево јеванђеље* итд.) и на пандантифима појединих цркава у Србији пред-

стављени први пут у српском минијатурном сликарству управо у овом рукопису.

Свечан изглед ауторских портрета наглашен је декоративним луцима и орнаменталним поима изнад њих. У складу са стилем раскошних византијских кодекса насталих у времену од IX до XIV stoleћа, на тим површинама су, на златном фону, плавом, зеленом и љубичастом бојом – које су ради постизања рељефности нанесене у различитим нијансама и с белим рефлексима – приказане вреже у чијим су симетрично компонованим преплетима насликани цветови, трolistи и полупалмете. Управо би висока уметничка вредност и сигурност у извођењу тих декоративних површина, сличних најскупоценијим емаљерским израђевинама, могле да помере датовање ових изванредних минијатура за неколико година унапред, вероватно у сам почетак шесте деценије stoleћа.

Лит.: Radojčić, *Stare srpske minijature*, 31–32, таб. XIII; исти, *Улога антике у стваралачком српском сликарству*, *Glasnik državnog muzeja u Sarajevu* 1 (1946) 39–50; исти, *Ликови инспирисаних*, у: *Текстови и фреске*, Нови Сад 1966, 9–22; М. Харисијадис, *Куманичко чейворојеванђеље*, *Зборник Музеја примењене уметности* 9–10 (1963–1965) 49–64 (без убедљивих аргумената минијатуре су датоване у XVI век); Максимовић, *Српске средњовековне минијатуре*, 40–42, 44, 100–101, сл. 9–13; Ђ. Т. (rifunović), *Tetraevangelion (Four Gospels) od Kumanica Monastery*, у: *Byzantium. Faith and Power (1261–1557)*, New York 2004, 281–282.

3. Ракић

20. ИЗБОРНО ЈЕВАНЂЕЉЕ НИКОЛЕ СТАЊЕВИЋА

трећа четвртина XIV века

Света Гора, манастир Хиландар, бр. 14
пергамент, IV + 321 + 3 л., 340 × 260 mm

Рукопис је исписао и украсио монах Теоктист вероватно током шездесетих година XIV века. Своје име писар је оставио на предњој страни л. 321, а на полеђини тог листа исписао је оп-